

rât ve rub'î'l-müceyyeb. Müellifin günümüze ulaşan öteki çalışmaları da şunlardır: *Risâle bi'l-usturlâb*, *Risâle fi'uşûli 'ilmi'l-usturlâb*, *Fi'n-Nisbeti's-sittiniyye*, *Urcûze fi'l-kevâkib*, *Risâle fi's-tihârâci't-târîh*, *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele* (mevcut eserlerinin yazma nüshaları için bk. Suter, s. 168; Brockelmann, *GAL*, II, 156; *Suppl.*, II, 157; Kennedy – Ghanem, s. 22-32).

Eserlerinden herhangi biri neşredilmemiş olmakla beraber İbnü'ş-Şâtîr'ın bilim tarihindeki yerini ortaya koyan birçok önemli inceleme kaleme alınmıştır. Bunların ilki Eilhard Wiedemann'a aittir ve İbnü'ş-Şâtîr'ın biyografisini ve özellikle rubu' tahtası hakkındaki çalışmalarını konu edinmiştir ("Ibn al-Schâtîr, ein arabischer Astronom aus dem 14. Jahrhundert", *Beiträge zur Geschichte der Naturwissenschaften*, LX [Erlangen 1928], s. 317-326). Victor Roberts, *Nihâyetü's-sûl fi'tašhihi'l-uşûl* adlı eserinden hareketle onun güneş ve ay modellerini incelemiş, bu modelleri Copernicus'inkilerle karşılaştırarak özellikle ay modelleri arasında çok önemsiz farklar olduğunu ortaya çıkarmıştır (*ISIS*, XLVIII [1957], s. 428-432). Daha sonra Edward S. Kennedy ile Victor Roberts, *Nihâyetü's-sûl*'ü esas alarak modern vektör kavramının yardımıyla İbnü'ş-Şâtîr'ın gezegen teorisini incelemiş ve Copernicus'ın parametreleriyle onun-kileri ayrıntılı şekilde karşılaştırıp ikisi arasındaki benzerlikleri göstermişlerdir (*a.g.e.*, L [1959], s. 227-235). Fuâd Abbûd ise gezegen teorisini matematik işlemleri açısından değerlendirmiştir ("The Planetary Theory of Ibn al-Shâtîr: Reduction of the Geometric Models to Numerical Tables", *a.g.e.*, LIII [1962], s. 492-499). Louis Janin de İbnü'ş-Şâtîr'ın Emevîye Camii için imal ettiği güneş saatini, XIX. yüzyılda Tantâvî tarafından gerçekleştirilmiş reproduksiyonundan hareketle incelemiştir ("Le cadran solaire de la mosquée umayya de à Damas", *Centaurus*, XVI [Copenhagen 1971], s. 285-298). Bu makaleler, E. S. Kennedy ve İmad Ghanem tarafından İbnü'ş-Şâtîr'la ilgili çeşitli araştırmalarla birlikte derlenip topluca neşredilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, Beyrut 1407/1987, I, 560-561; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 172-173; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 9; Nuaymî, *ed-Dâris fi'târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, II, 388-389; *Keşfü'z-zunûn*, II, 965; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 252; Brockelmann, *GAL*, II, 156; *Suppl.*, II, 157; Ziriklî, *el-*

A'lâm, V, 54; Sarton, *Introduction*, III, 1524-1526; E. S. Kennedy – İmad Ghanem, *The Life and Work of Ibn al-Shâtîr*, Halep 1976; Suter, *Die Mathematiker*, s. 168; D. A. King, "Ibn al-Shâtîr, Âlâ al-Din Abu'l-Hasan Ali Ibn Abrahîm", *DSB*, XII, 357-364; E. H. Nasr, *İslâm ve İlim: İslâm Medeniyetinde Akli İlimlerin Tarihi ve Esasları* (trc. İlhan Kutluer), İstanbul 1989, s. 106, 110-111; Victor Roberts, "The Solar and Lunar Theory of Ibn ash-Shâtîr, A Pre-Copernican Copernican Model", *ISIS*, XLVIII (1957), s. 428-432; a.mlf., "The Planetary Theory of Ibn al-Shâtîr: Latitudes of the Planets", *a.e.*, LVII (1966), s. 208-219; a.mlf. – E. S. Kennedy, "The Planetary, Theory of Ibn al-Shâtîr", *a.e.*, L (1959), s. 227-235; Kh. M. Mannan, "Ibn ash-Shâtîr, A Genius Among Muslim Astronomers", *HI*, IX/2 (1986), s. 43-49; Ebû'l-Hasan Diyânet, "İbn Şâtîr", *DMBİ*, IV, 55-60.



MUAMMER DİZER

İBNÜ'Ş-ŞECERİ

(ابن الشجري)

Ebû's-Saâdât Ziyâüddîn Hibetullâh
b. Ali b. Muhammed b. Hamza
el-Hâşimî el-Alevî el-Hasenî el-Bağdâdî
(ö. 542/1148)

Dil ve edebiyat âlimi, şair.

450 yılı Ramazan ayında (Kasım 1058) Bağdat'ta doğdu. Hz. Hasan'ın soyundandır. Kendisine niçin İbnü'ş-Şeceri denildiği konusunda kesin bilgi yoktur; kaynaklarda bu hususta verilen bilgiler birer tahminden ibarettir (Yâkût, XIX, 282; İbn Hallikân, VI, 50; Süyûtî, II, 324). Tahsilini Bağdat'ta yapan İbnü'ş-Şeceri, Ebû'l-Muammer Yahyâ b. Tabâtabâ el-Alevî, Ali b. Faddâl el-Mücâşî, Hatîb et-Tebri, Saîd b. Ali es-Silâfî gibi âlimlerden dil ve edebiyat dersleri aldı. Ebû'l-Hasan Mübârek b. Abdülcebbâr es-Sayrafi, Ebû Ali Muhammed b. Saîd b. Şihâb el-Kerhî el-Kâtib'den hadis okudu. Zehebî, onun Saîd b. Yahyâ el-Emevî'nin *el-Megâzî* adlı eserini hocası Mübârek b. Abdülcebbâr'dan rivayet ettiğini kaydeder (*A'lâmü'n-nübela*, XX, 195).

İbnü'ş-Şeceri'nin, çağdaşları içinde nahvi en iyi bilen kişi olduğu rivayet edilmektedir (Kemâleddin el-Enbârî, s. 405). Yetmiş yıl nahiv okutmuş, bu uzun öğretim hayatı süresince aralarında Ebû'l-Berekât Kemâleddin el-Enbârî, İbnü'l-Haşşâb, İbn Abîde, Ebû'l-Yümn el-Kindî, Ebû'l-Hasan b. Zâhide, Dellâlülkütüb ve Abdülkerîm es-Sem'ânî gibi âlimlerin bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Hocalığının yanı sıra babasına niyabeten Kerh'te Tâlibîler'in nakibliğini yapan İbnü'ş-Şeceri'nin güzel ahlâk sahibi, ağır başlı bir şah-

siyet olduğu kaydedilmektedir. Meclislerinde ilim ve edebiyatın dışında hiçbir şey konuşulmadığı belirtilmekte, tatlı sözlü ve güzel anlatım yeteneğine sahip bulunduğu ifade edilmektedir. Zemaşşerî bir hac yolculuğu sırasında onunla görüşmüş ve kendisini çok beğenmiştir. İbnü'ş-Şeceri, 26 Ramazan 542 (18 Şubat 1148) tarihinde Bağdat'ın Kerh mahallesinde vefat etti.

Birçok nahiv meselesinde kendine has görüşleri olan İbnü'ş-Şeceri gazel, kaside, mersiye türünde şiirler yazmıştır. Benî Cehir ailesinden Vezir Nizâmeddin Ebû Nasr Muhammed b. Ali'yi methettiği kaside gibi bazı güzel şiirleri varsa da genelde başarılı bir şair sayılmaz. Şair Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed el-Bağdâdî ile aralarında rekabet bulunduğu ve bu konuda çok sayıda şiirleri olduğu kaynaklarda zikredilmektedir (İbn Hallikân, VI, 49).

Eserleri. 1. *el-Emâlî**. Dil ve edebiyatla ilgili çeşitli konuların ele alındığı eser seksen dört bölümden meydana gelmiş olup Haydarâbâd'da (1349) gerçekleştirilen eksik bir baskısından sonra tamamını Mahmûd Muhammed et-Tanâhî yayımlamıştır (I-III, Kahire 1413/1992). 2. *el-İntişâr*. İbnü'l-Haşşâb'ın *el-Emâlî* hakkındaki tenkitlerine cevaptır (*DiA*, XI, 73). 3. *Divânü'l-Hamâse (el-Hamâsetü's-Şeceriyye, Hamâsetü İbni's-Şeceri)*. Ebû Temmâm'ın *el-Hamâse*'si tarzında düzenlenmiş şiir antolojisidir (nşr. F. Krenkow, Haydarâbâd 1345; nşr. Abdülmuîn el-Mellûhî – Esmâ el-Himsî, I-II, Dimaşk 1970). 4. *Muhtârâtü şu'arâ'i'l-'Arab (Divânü muhtârâti's-su'arâ', Muhtârâtü İbni's-Şeceri)*. İbnü'ş-Şeceri'nin çeşitli şairlerden seçtiği kaside örneklerinden meydana gelen eser Kahire'de basılmış (1306, 1344), ilmi neşri ise Ali Muhammed el-Bicâvî tarafından gerçekleştirilmiştir (Kahire 1395/1975; Beyrut 1412/1992). Abdülazîz Arafе *Fennü't-ta'bîr fi Muhtârâti şu'arâ'i'l-'Arab* adıyla bir çalışma yapmıştır (Kahire 1975). 5. *Mu'cem li'l-müşterekî'l-lafzî (Me'ttefeke lafzuhu va'htelefe ma'nahu)*. Çok anlamlı kelimelere dair bir sözlüktür (nşr. Atıyye Rızık, Stuttgart 1413/1992; nşr. Ahmed Hasan Besec, Beyrut 1417/1996). 6. *Şerhu'l-Lüma' li'bn Cinnî (Keşfü'z-zunûn*, II, 1563). 7. *Şerhu't-Taşrii'l-mülûkî*. İbn Cinnî'nin sarfla ilgili eserinin şerhidir (*a.g.e.*, I, 413). 8. *Şerhu'l-Makşûre*. Müellifin İbn Düreyd'in eserine yazdığı bu şerhin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 3750).

İBNÜ'Ş-ŞECERİ

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'ş-Şeceri, *el-Emâlî* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), Kahire 1992, III, 128, vd., 164-192; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 3-211; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. Muhammed Ebû'z-Fazl İbrâhîm), Kahire 1386/1967, s. 404-406; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ*, XIX, 282-284; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 356-357; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 45-50; Abdülbâki b. Abdülmecid el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Abdülmecid Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 370; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 194-196; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 281; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 324; *Keşfü'z-zunûn*, I, 413; II, 1563; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 132-134; Serkîs, *Mu'cem*, I, 134; Brockelmann, *GAL* (Ar.), V, 165-166; Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-naşviyye*, Kahire 1976, s. 277-278; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 288-289; Bustânî, *DM*, II, 165-166; Ahmed Hasan Ferhât, "Nazârât fîmâ eḡazehû İbnü'ş-Şeceri 'alâ Mekki fi kitâbi Müşkilî i'râbi'l-Kur'ân", *MMLADm*, LI/1 (1976), s. 61-97; LI/2 (1976), s. 315-343; LI/3 (1976), s. 518-536; "İbn al-Şadjarî", *El²* (İng.), III, 934; İnâyetullah Fâtihî Nejâd, "İbn Şeceri", *DMBİ*, IV, 68-69; Hüseyin Elmalı, "el-Emâlî", *DİA*, XI, 73.



HÜSEYİN ELMALI

İBNÜ'Ş-ŞELMEGÂNİ

(ابن الشلمغاني)

Ebû Ca'fer Muhammed
b. Alî eş-Şelmegânî
(ö. 323/935)

İbn Ebû'l-Azâfir diye de anılan,
tenâsiüh ve hulûlû benimseyen,
mensuplarının ilâh saydığı
aşırı Şii lider
(bk. MÜŞEBBİHE).

İBNÜ'Ş-ŞEMMÂ

(ابن الشماع)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Ahmed b. Muhammed
eş-Şemmâ' el-Hintâtî
(ö. 861/1457'den sonra)

Tunuslu tarihçi.

Hintâte kabilesine mensuptur. Babası Şemmâ' (mumcu) diye meşhur olduğundan İbnü'ş-Şemmâ' olarak anılmıştır. Babasıyla birlikte Hafsî Sultanı Ebû Fâris Abdülazîz'in (1394-1434) meclislerinde hazır bulundu. Sultan Ebû Amr Osman devrinde (1435-1488) bir ara kadılık yaptı. *el-Edilletü'l-beyyine* adlı eserini Sultan Ebû Amr Osman için 861'de (1457) telif eden İbnü'ş-Şemmâ'nın hayatı hakkında başka bilgi yoktur. Tinbüktî ve İbn Ferhûn gibi çağdaş tarihçiler ondan bahsetmemişlerdir.

Eserleri. 1. el-Edilletü'l-beyyinetü'n-nûrâniyye fî mefâhîri'd-devleti'l-Hafsiyye. Müellif esas itibarıyla İbn Haldûn'un *el-İber*'inden, Abdullah b. Ahmed et-Ticânî'nin *er-Rihle* ve özellikle İbn Kunfûz'un *el-Fârisiyye fî mebdâ-di'î'd-devleti'l-Hafsiyye* adlı eserlerinden istifade etmiştir. Bununla birlikte kitapta orijinal bilgiler de bulunmaktadır. İbn Haldûn ve İbn Kunfûz'un ayrıntılı biçimde anlattıkları olaylara kısaca temas eden İbnü'ş-Şemmâ' daha çok adı geçen Hafsî sultanının devrine ağırlık vermiştir. *el-Edilletü'l-beyyine*'de önce Mağrib'in faziletleri üzerinde durulmuş, Tunus ve Kâbis şehirleriyle Hz. Peygamber'in İfrîkîye'ye gönderdiği ilk seriyyeden bahsedilmiş, ülü'l-emre itaat konusu ele alınmış ve sırasıyla her hükümdarın dönemi hakkında bilgi aktarılmıştır. İbn Ebû Dî-nâr, Tunus'un Türkler tarafından fethi konusunda önemli bilgiler ihtiva eden bu esere *el-Mü'nis fî aḡbârî İfrîkiyye ve Tûnis* adıyla bir zeyil yazmıştır. Hüseyin b. Muhammed el-Versilânî, İbnü'ş-Şemmâ'nın adını zikretmeden eserden geniş iktibaslarda bulunduğu gibi Muhammed Bâcî el-Mes'ûdî de *el-Hulâşatü'n-naḡrye* adlı eserini yazarken *el-Edille*'yi başlıca kaynak olarak kullanmıştır. İbn Haldûn'un *el-İber*'inin bir zeyli niteliğinde olan eser ilk defa Osman el-Ke'âk tarafından neşredilmiş (Tunus 1936), daha sonra Tâhir b. Muhammed el-Ma'mûrî *el-Edille*, kitabın üç nüshasından Tunus Abdeliyye Kütüphanesi'ndeki nüshayı (nr. 9954) esas almış, aynı kütüphanedeki diğer nüsha ile (nr. 4049) Bibliothèque Nationale nüshasını (Arapça yazmalar, nr. 4625) karşılaştırarak eseri yayımlamıştır (Tunus 1984). **2. [...] fî 'adedi's-selef min eyyâmî'l-mülûki'l-Hafsiyyîn.** *el-Edille*'nin bir özeti gibidir. Tam adı tesbit edilemeyen eser, iki nüshasına dayanılarak Hafsîler devrindeki siyasî, kültürel ve sosyal hayatla ilgili önemli notlar ilâve edilmek suretiyle Osman el-Ke'âk tarafından neşredilmiştir (Tunus 1355/1936).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'ş-Şemmâ', *el-Edilletü'l-beyyinetü'n-nûrâniyye fî mefâhîri'd-devleti'l-Hafsiyye* (nşr. Tâhir b. Muhammed el-Ma'mûrî), Tunus 1984, neşredenin girişi, s. 15-22; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 341-342; Ahmed Abdesslem, *Les historiens tunisiens des XVII^e, XVIII^e et XIX^e siècles*, Tunis 1973, s. 157-158, 161-162, 167, 211, 312; Mahfûz, *Terâcimu'l-mu'ellifîn*, III, 210; Robert Brunschvig, "İbn aş-Şammâ", *historien hafside*, *Annales de l'Institut des études orientales*, I, Alger 1934-35, s. 193-212.



CEVAT İZGI

İBNÜ'Ş-ŞEYH el-BELEVÎ

(bk. EBÜ'L-HACCÂC el-BELEVÎ).

İBNÜ'Ş-ŞİHNE, Ebû'l-Fazl

(أبو الفضل ابن الشحنة)

Ebû'l-Fazl Muhibbuddîn Muhammed
b. Muhammed b. Muhammed
es-Sekafî el-Halebî
(ö. 890/1485)

Hanefî fakihî ve tarihçi.

12 Receb 804 (15 Şubat 1402) tarihinde Halep'te doğdu. Ebû'l-Velîd Muhibbuddîn İbnü'ş-Şihne'nin oğludur. Halep, Dimaşk ve Kahire'de çeşitli hocalardan ders aldı. Babasından ve amcası Ebû'l-Büşrâ Fet-huddin ile Ebû'l-Bekâ İzzeddin Muham-med b. Halîl el-Hazîrî ve Bedreddin Muhammed b. Selâme el-Mardînî'den fıkıh, Burhâneddin el-Halebî'den uzun müddet hadis tahsil etti. İbn Hacer el-Askalânî, Burhâneddin İbnü'l-Murahhal ve Şehâ-beddin Ahmed b. Muhammed el-Vâsîrî'den icâzet aldı. Ayrıca kayınpederi Alâ-eddin İbn Hatîb en-Nâsiriyye, İbn Kutlu-boğa, Şehâbeddin İbnü's-Seffâh ve Nû-reddin İbn Hatîbüddehşer'den istifade etti. İslâmî ilimlere, Arap dili ve edebiyatına dair manzum ve mensur birçok temel metni ezberledi. Çok zeki olduğu ve yirmi gün içinde Zeynüddin el-İrâkî ile İbn Mâlik et-Tâî'nin elfiyyelerini ezberleyecek kadar güçlü bir hâfızaya sahip bulunduğu rivayet edilir (Necmeddin İbn Fehd, s. 285).

İlk görevine, babasının isteği üzerine ağabeyi Evhadüddin Abdüllatif ile birlikte Eşkemüriyye, Cerdikiyye, Haleviyye ve Şâzbahtıyye medreselerinde ders vermekle başladı. 820'de (1417) Eşkemüriyye Medresesi'ne müderris oldu. Aynı yıl Halep kazaskerliğine getirildi, ardından Şâzbahtıyye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Daha sonra Halep Hanefî kadısı (836/1433), ikinci kayınpederi Mısır Şâfiî Başkadısı Veliyyüddin eş-Şeftî'nin desteğiyle sır kâtibi ve ordu nâzırı (848/1445), Haleviyye ve Câveliyye medreselerine müderris, Halep Ulucamii'ne imam-hatip oldu; bu şehirde yetkilerin çoğunu kendisinde topladı. Muhalliflerinin faaliyetleri yüzünden Kahire'ye sır kâtibi olarak gönderildi (857/1453); sekiz ay sonra bu görevden alınıp Kudüs'te ikamete mecbur edildi (1454-1458).

Serbest bırakılınca oğlu Esîrüddin Muhammed'in Hanefî kadısı olarak görev yaptığı Halep'e döndü. Ardından Kahire'de sır kâtipliğine (863/1459) ve Hanefî başkadılığına (866/1462) getirildi. Receb